

ДЕЛО ИВЕ АНДРИЋА

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

SCIENTIFIC MEETINGS

Book CLXX

DEPARTMENT OF LANGUAGE AND LITERATURE

Book 30

THE WORK OF IVO ANDRIĆ

Accepted at the III meeting of the Department of language
and literature, on 27th of March 2018, on the basis of reviews from
prof. dr *Snežana Samardžija*, prof. dr *Jovan Delić* and prof. dr *Radivoje Mikić*

E d i t o r

Academician

MIRO VUKSANOVIĆ

BELGRADE 2018

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

НАУЧНИ СКУПОВИ

Књига CLXX

ОДЕЉЕЊЕ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

Књига 30

ДЕЛО ИВЕ АНДРИЋА

Примљено на III скупу Одељења језика и књижевности
27. марта 2018. године на основу рецензија проф. др *Снежане Самарџије*,
проф. др *Јована Делића* и проф. др *Радивоја Микића*

У р е д н и к

академик

МИРО ВУКСАНОВИЋ

.

БЕОГРАД 2018

САДРЖАЈ

Обележавање Андрићевог јубилеја.....	11
Маја Гојковић, председница Народне скупштине Републике Србије <i>Поздравна реч</i>	15
Академик Владимир С. Костић, председник САНУ <i>Беседе Иве Андрића</i>	17
Владан Вукосављевић, министар културе и информисања у Влади Републике Србије <i>Поздравна реч</i>	21
Академик Миро Вуксановић, <i>Андрићеви сусрећи са речима</i>	25
Живојин С. Станојчић, <i>Андрићев језички исказ – у светлу савремених му теоријских ставова о српском књижевном језику</i>	33
Živojin S. Stanojčić, <i>Andrić's language expression – in the light of the contemporary theoretical stances on the serbian literary language</i>	48
Злата Бојовић, <i>Андрићево поимање Старог Дубровника</i> <i>Дубровачка хроника</i>	49
Zlata Bojović, <i>Ivo Andrić's idea of old Ragusa</i> <i>Ragusan Chronicle</i>	55
Славко Гордић, <i>Тема зла у Андрићевом делу</i>	57
Slavko Gordić, <i>Theme of evil in the work of Ivo Andrić</i>	66
Михајло Пантић, <i>Поезија Иве Андрића</i>	67
Mihajlo Pantić, <i>Die Lyrik von Ivo Andrić</i>	79

Стојанка Милановић, <i>Елементи њојетике модернизма у лирској ѡрози</i> <i>Иве Андрића</i>	81
Stojanka Milanović, <i>The elements of modernist poetry in poetic prose</i> <i>of Ivo Andrić</i>	95
Милан С. Потребих, <i>Трајом Андрићеве сћваралачке еволуције у раној</i> <i>лирици и збиркама њесама у ѡрози Ex Ponto и Немири</i>	97
Milan S. Potrebić, <i>Tracking Ivo Andrić's poetical evolution in early poems</i> <i>and collections of prose poetry Ex Ponto and Nemiri</i>	114
Биљана Ђорђевић Мироња, <i>Дневник Иве Андрића</i>	115
Biljana Đorđević Mironja, <i>Ivo Andrić's diary</i>	128
Слађана Јаћимовић, <i>Пишчева модерност и критичарски хоризонт</i> <i>очекивања – збирка Лица Иве Андрића</i>	129
Slađana Jaćimović, <i>Writer's modernity and critical horizon of Expectations –</i> <i>collection The Faces by Ivo Andrić</i>	140
Лидија Томић, <i>Знакови поред пута – ѡућ кроз знакове Андрићевой</i> <i>сћваралачке</i>	141
Lidija Tomić, <i>Andrić's Signs by the roadside – road through the signs</i>	153
Љиљана Ж. Пешикан-Љуштановић, <i>Знакови на ойасном ѡућу – крайки</i> <i>јоворни изрази усменој ѡрекла у Знаковима поред пута</i> <i>Иве Андрића: засћућљеност и функција</i>	155
Ljiljana Ž. Pešikan-Ljuštanović, <i>Signs by the dangerous road:</i> <i>spoken phrases of verbal origin in Ivo Andrić's Signs by</i> <i>the roadside: representation and function</i>	173
Бошко Ј. Сувајџић, Александра П. Бјелић, <i>Фолклорни елементи</i> <i>у ѡроцу обликовања Проклете авлије Иве Андрића</i>	175
Boško J. Suvajdžić, Aleksandra P. Bjelić, <i>Folk elements in the process</i> <i>of creating the Damned yard by Ivo Andrić</i>	190
Данијела М. Поповић Николић, <i>„Олујаци“ Иве Андрића –</i> <i>о ѡрадиционалном доживљају оностраной и неким елементима</i> <i>фолклорной модела удаје на далеко</i>	191
Danijela M. Popović Nikolić, <i>“Olujaci” by Ivo Andrić</i> <i>and the tradition notions about other world and folklore</i> <i>model of getting married far away</i>	205
Јеленка Ј. Пандуревић, <i>Ткачка ѡерминологија и њена симболика у</i> <i>ѡумачењу Андрићевой дјела</i>	207
Jelenka J. Pandurević, <i>Weaving terminology and its symbolism</i> <i>in interpretation of Andrić's work</i>	223

Данијела Петковић, <i>Фолклорна подлога ликова Андрићевих приповедака</i>	225
Danijela Petković, <i>The folklore base of the characters in Andrić's stories</i>	239
Нина Марковић, <i>Ђавоља работа у људском свету (демонско-хтонски слој фолклорне традиције у прози Иве Андрића)</i>	241
Nina Marković, <i>Devil's work in human world (demonic and chthonic layer of folklore tradition in prose by Ivo Andrić)</i>	257
Лидија Д. Делић, <i>Има ли основа да се за Андрићево приповедање веже термин формулативности?</i>	259
Lidija D. Delić, <i>Is there any basis to associate the term formulaity with Ivo Andrić's narration?</i>	269
Снежана Д. Самарџија, <i>У причању је спас (Андрићев однос према усменом стваралаштву)</i>	271
Snežana D. Samardžija, <i>In talking lies salvation (Andrić's relation towards oral art)</i>	286
Радивоје Б. Микић, <i>Морфолошке карактеристике Куће на осами</i>	287
Radivoje B. Mikić <i>Morphological characteristics of The House on its own</i>	301
Марко Недић, <i>Андрићева Кућа на осами као модел приповедачког венца у новој српској књижевности</i>	303
Marko Nedić, <i>Andrić's The house on its own as a model of narrative wedge in modern serbian literature</i>	314
Милица Кецојевић, <i>Кућа на осами као приповедни циклус</i>	315
Milica Kecojević, <i>Ivo Andrić: The house on its own as a narrative cycle</i>	330
Зорица Несторовић, <i>Грађа у збирци приповедака Иве Андрића из 1931. године</i>	331
Zorica Nestorović, <i>Structure in the collection of Ivo Andrić's short stories from 1931</i>	343
Драгана Грбић, <i>Приповеке Иве Андрића у Српском књижевном гласнику</i>	345
Dragana Grbić, <i>Ivo Andrić's short stories in Srpski književni glasnik</i>	365
Милан Алексић, <i>Андрићева прва збирка приповедака – одабир и композиција</i>	367
Milan Aleksić, <i>Andrić's first collection of narratives – selection and composition</i>	381

Марија Благојевић, <i>Рукописна праћа иривоједака Иве Андрића – реконструкција Нових приповедака</i>	383
Marija Blagojević, <i>Materials of Ivo Andrić's stories – the reconstruction of Nove pripovetke</i>	397
Горана Раичевић, <i>Андрићеве приче о окућацији: кључ за унутрашњу биографију писца</i>	399
Gorana Raičević, <i>Belgrade war stories by Ivo Andrić: a path to inner writer's biography</i>	412
Наталија П. Јовановић, <i>Жена као јунакиња самоослобођења (ириовейка „Злостављање“ Иве Андрића)</i>	413
Natalija P. Jovanović, <i>A woman as a heroine of self-liberation (Ivo Andrić's "Zlostavljanje" story)</i>	426
Жанета Ђукић Перишић, <i>Самоубиство у Андрићевом делу</i>	427
Žaneta Đukić Perišić, <i>The suicide in Ivo Andrić's work</i>	440
Јован Делић, <i>Андрићеви ирсџенови (за иоеџику комџозиције Андрићевих романа)</i>	441
Jovan Delić, <i>Andrić's rings (the poetics of the composition of Andrić's novels)</i>	452
Стојан Ђорђевић, <i>Ајсџраховање и есџетџизовање нарације у Проклетој авлији</i>	453
Stojan Đorđević, <i>Sur la valeur esthétique de La Cour maudite d' Ivo Andrić</i>	466
Данијела Д. Костадиновић, <i>Исџорија и љојединац у роману Госпођица Иве Андрића</i>	469
Данијела Д. Костадинович, <i>История и единица в романе Госпођица Иво Андрича</i>	483
Станиша Тутњевић, <i>Андрићевска слика Босне – свијест о друћом на размеђу иоеџике и идеолоџије</i>	485
Staniša Tutnjević, <i>Andrić's Bosnia – the understanding of other in between of poetics and ideology</i>	501
Предраг Петровић, <i>Свеџ као љозорница у романима Иве Андрића</i>	503
Predrag Petrović, <i>The world as a stage in the novels of Ivo Andrić</i>	516
Горан Радоњић, <i>Моџив доласка у Андрићевој ирози и ириовиједање као инџерџреџација ирџча</i>	517
Goran Radonjić, <i>Motif of arrival in Andrić's fiction: narration as interpretation of stories</i>	529

Слободан Владушић, <i>Ексцентрични јунак, фигура личности и мотив наслеђивања у причи „Чаша“ и Проклетој авлији</i>	531
Slobodan Vladušić, <i>The eccentric protagonist, personality figure and the motif on inheritance in the story „Čaša“ and The Damned Yard</i> ...	543
Оља Василева, <i>Мотив тврде земље у причама „Пут Алије Берзелеза“ и „Мустафа Маџар“ Иве Андрића</i>	545
Olja Vasileva, <i>The motif of hard ground in the short stories “Put Alije Derzeleza” and “Mustafa Madžar” by Ivo Andrić</i>	558
Александра М. Угреновић, <i>Трагично у књижевности: есеји Иве Андрића о прози Симе Матавуља</i>	559
Aleksandra M. Ugrenović, <i>Tragic in literature: Ivo Andrić's essays on the narrative prose of Simo Matavulj</i>	566
Недељка В. Бјелановић, <i>Иво Андрић и Исак Самоковлија – прожимање наративних сензибилитета</i>	567
Nedeljka V. Bjelanović, <i>Ivo Andrić and Isak Samokovlija – interference of narrative sensibility</i>	580

ОБЕЛЕЖАВАЊЕ АНДРИЋЕВОГ ЈУБИЛЕЈА

Одељење језика и књижевности САНУ на свом октобарском скупу 2016. године предложило је да се у План научних скупова у 2017. уврсти и научни скуп поводом 125 година од рођења великог писца и нобеловца Иве Андрића.

Извршни одбор САНУ је 23. фебруара 2017. године донео одлуку о именовању Почасног одбора за прославу 125 година од Андрићевог рођења и Организационог одбора за Научни скуп *Дело Иве Андрића*.

Извршни одбор САНУ за председника Почасног одбора за прославу именовао је председника САНУ академика Владимира С. Костића, а за чланове: академика Љубомира Максимовића, академика Владету Јеротића, академика Драгослава Михаиловића, академика Наду Милошевић Ђорђевић, академика Љубомира Симовића, академика Душана Ковачевића, академика Предрага Пипера, академика Мира Вуксановића, као и проф. др Иву Тартаљу и проф. др Живојина Станојчића, учеснике научног скупа посвећеног животу и делу Иве Андрића у САНУ 1976. године.

Извршни одбор САНУ за председника Организационог одбора Научног скупа *Дело Иве Андрића* именовао је академика Мира Вуксановића, а за чланове дописног члана САНУ Злату Бојовић, проф. др Снежану Самарџију, проф. др Јована Делића и проф. др Радивоја Микића.

Почасни и Организациони одбор на заједничкој седници 13. марта 2017. године усвојили су програм обележавања Андрићевог јубилеја, с намером да се и на такав начин истакне трајно присуство Иве Андрића у српској књижевности и култури.

Свечана академија поводом 125 година од рођења Иве Андрића, у сарадњи са његовом Задужбином, одржана је 13. октобра 2017. године. Свечану академију беседом је отворио председник САНУ академик Владимир С. Костић. О Андрићу су говорили академици Матија Бећковић, Милосав Тешић, Душан Ковачевић и Миро Вуксановић и дописни члан САНУ Горан Петровић. Милан Михаиловић и Петар Михаиловић, драмски уметници, говорили су текстове по избору академика Мира Вуксановића.

вића *Андрић о академицима* – о Вуку, Његошу, Љуби Ненадовићу, Змају, Матавуљу, Скерлићу, Владимиру Ђоровићу, Сретену Стојановићу, Јовану Бијелићу, Иви Војновићу и Јовану Дучићу. Драмски уметник Небојша Дугалић говорио је монолог из романа *Проклећа авлија*. Свечаној академији, у препуној Свечаној сали САНУ, присуствовао је и господин Младен Шарчевић, министар просвете, науке и технолошког развоја у Влади Републике Србије. Коришћени су аутентични снимци из архива РТС и Радио Београда.

Поводом Дана САНУ, 20. новембра 2017. године, на свечаном скупу, у редовној рубрици „Завештања“ коју припрема академик Љубомир Симовић, по његовом избору, с насловом „Ћутање Иве Андрића“, драмски уметници Војислав Брајовић и Небојша Кундачина говорили су тематски повезане текстове из *Знакова њоред њућа*.

Научни скуп *Дело Иве Андрића* одржан је у Свечаној сали САНУ 13. и 14. децембра 2017. године, а отворен је 13. децембра, у 11.00 сати, уз присуство великог броја посетилаца. Скуп су поздравили председница Народне скупштине Србије госпођа Маја Гојковић и господин Владан Вукосављевић, министар културе и информисања у Влади Републике Србије.

Председник САНУ академик Владимир С. Костић имао је поздравну беседу, а академик Миро Вуксановић, председник Одбора за научни скуп, беседу „Андрићеви сусрети са речима“. Драмски уметник Тихомир Станић говорио је монодрамски одломак романа *На Дрини ћуприја*.

На дводневном научном скупу о Андрићевом делу говорило је 38 универзитетских професора, књижевних историчара и критичара из Србије, Црне Горе и Републике Српске: Живојин Станојчић, Злата Бојовић, Славко Гордић, Михајло Пантић, Стојанка Милановић, Милан Потребих, Биљана Ђорђевић Мироња, Слађана Јаћимовић, Лидија Томић, Љиљана Пешикан Љуштановић, Бошко Сувајџић, Александра Бјелић, Данијела Поповић Николић, Јеленка Пандуревић, Данијела Петковић, Нина Марковић, Лидија Делић, Снежана Самарџија, Радивоје Микић, Марко Недић, Милица Кецојевић, Зорица Несторовић, Драгана Грбић, Милан Алексић, Марија Благојевић, Горана Раичевић, Наталија Јовановић, Жанета Ђукић Перишић, Јован Делић, Стојан Ђорђић, Данијела Костадиновић, Станиша Тутњевић, Предраг Петровић, Горан Радоњић, Слободан Владушић, Оља Василева, Александра Угреновић, Недељка Бјелановић. Саопштења са научног скупа рецензирани су проф. др Снежана Самарџија, проф. др Јован Делић и проф. др Радивоје Микић. Рецензије су примљене на седници Одељења језика и књижевности САНУ, 27. марта 2018. године. Потом су радови припремљени за објављивање. Уредник Зборника је академик Миро Вуксановић.

Библиотека и Архив САНУ за отварање Научног скупа о Андрићу поставили су камерне изложбе у витринама испред Свечане сале. За ову прилику објављена је публикација *Иво Андрић и Српска академија наука и уметности* коју је приредила Злата Бојовић, дописни члан САНУ.

На предлог Одељења језика и књижевности САНУ, Извршни одбор САНУ је 19. јануара 2017. године одлучио да књижара у Палати САНУ (угао улица Кнеза Михаила и Ђуре Јакшића) добије назив „Иво Андрић“. Назив је откривен 13. децембра 2017. године.

Годишњица рођења Иве Андрића обележена је пригодним програмима у Огранку САНУ у Новом Саду и у Огранку САНУ у Нишу.

Обележавање јубилеја Иве Андрића имало је запажене одјеке и признања у научној јавности и медијима.

М. В.

Маја ГОЈКОВИЋ,
председница Народне скупштине Републике Србије

ПОЗДРАВНА РЕЧ

Велико ми је задовољство што имам прилику да вам се обратим у име Народне скупштине Републике Србије, поводом важног јубилеја какав је обележавање 125 година од рођења нашег нобеловца Иве Андрића.

На почетку, желим да захвалим Српској академији наука и уметности, која је препознала да се организовањем научног скупа *Дело Иве Андрића* отвара могућност да стручна јавност, кроз дискусију, да своје виђење великог уметничког опуса и рада Иве Андрића, да се озбиљним, научним приступом, сагледа богатство Андрићевих дела, која су и данас, у савременим оквирима, актуелна и захваљујући универзалним порукама припадају истовремено и садашњости и будућности.

Иако је сам Андрић говорио да је код њега „све обично, да обичније не може да буде“, јер не иде „као Хемингвеј у лов на лавове“, и не прави „боемске скандале“, дубоко сам уверена да је управо његов живот у временима историјских бура на нашим просторима, одредио његова књижевна дела и био огроман подстицај за стваралаштво које је иза себе оставио.

Зато, данас када говоримо о Андрићу јасно је да су његово одрастање у Вишеграду и Сарајеву, заточеништво у мариборској тамници, касније дипломатска каријера, повучени живот у Призренској улици у Београду за време Другог светског рата, били важна инспирација за његова дела, теме и јунаке о којима је писао, од *Ex Ponta* до приповедака и романа, који су га означили као сигурно једног од највећих светских писаца 20. века.

Андрић је можда најбоље у својој беседи, поводом доделе Нобелове награде, открио сву дубину приче и приповедања коју он види:

„Можда је у тим причањима, усменим и писменим, и садржана права историја човечанства, и можда би се из њих бар могао наслутити, ако не сазнати смисао те историје“.

Управо, он је, враћајући се у трагичну историју и вишевековно робовање под Османским царством, али и преплитањем искуства свога времена, с идејама и мислима света у којем је живео, причао најдубље

и најсликовитије приче. Као страствен и проницљив посматрач људских судбина, чије око је било спремно да види све, сваког човека и сваки догађај, писао је о Балкану и људима овог поднебља.

Ако би неко желео суштински да схвати сву сложеност нашег простора, најбоље би то могао упознајући ликове Андрићевих дела. У причама о њима сваки странац може да пронађе најдубље људске карактеристике, мане и врлине, које ми који овде живимо често не видимо тако јасно. Слободно могу рећи да нас је познавао боље од онога што и ми сами знамо о себи.

Његова дела су позорница где се одвијају људске драме, где оживљавају древне легенде и чини се, како је то Милош Црњански добро приметио говорећи о *Ex Pontu*: „У овим записима што су песма, у овим песмама што су записи, чини ми се да почиње нова историја наше душе“.

Зато, Андрић се убраја у оне малобројне великане, чијим делима се враћате и увек на нов начин читате и откривате нове поруке, идеје и мисли. То је управо могуће због његовог раскошног дара да на аутентичан начин говори о бројним темама – од тамнице и заточеништва које обрађује у *Проклејтој авлији*, преко приче о судбини жене било да је реч о „Аникиним временима“, „Госпођици“, или Лотики или Фати Авдагиној из романа *На Дрини ћуприја*, или Аници Марковић из „Злостављања“, па све до мостова, који су за њега „важнији од кућа, светији од храмова, свачији и према сваком једнаки“, и „вредни наше пажње, јер показује место на коме је човек наишао на запреку и није застао пред њом“.

Све ово, Андрићев опус, који заузима посебно место у нашој и светској књижевности, чини јединственим и непролазним. Зато, овом приликом, желим да се захвалим Задужбини Иве Андрића, значајној културној установи, што деценијама чува и негује наслеђе једног од најзначајнијих људи рођених на овим просторима.

Познато је да Андрић није волео да говори о себи и својим делима питајући се „зар није помало неправедно да се од онога који створи неко уметничко дело, поред тога што је дао своју креацију, дакле део себе, очекује да каже нешто и о себи и о том делу“!

Међутим, иако сâм Андрић није желео да говори о себи и својим делима, дубоко верујем да ми имамо обавезу и задатак да говоримо о Андрићу сваки дан.

У уверењу да ће овај научни скуп *Дело Иве Андрића* бити још један важан повод да се кроз вашу дискусију јавност подсети на велики опус и огroman значај Андрића, желим вам пуно успеха у раду!

Академик Владимир С. КОСТИЋ,
председник САНУ

БЕСЕДЕ ИВЕ АНДРИЋА

Данашњи скуп *Дело Иве Андрића*, уприличен у поводу 125 година од рођења великог писца, по својој структури указује на озбиљну намеру организатора да се остане у оквирима научног сагледавања и критичког осврта на књижевност Иве Андрића. Јер лик Иве Андрића, донекле у паралели са енигмом Николе Тесле, као да се одваја од свога дела, постаје апокрифна контура малограђанских конструкција и наратија, а део његове тајновитости и извесне биографске недоречености, која је можда само резултат става да је говор о себи унеколико непримерен и да треба да буде праћен осећајем стида, увелико се расклапа у десетине глупавих фабула уз помоћ псеудофактографије и „чуо сам то од некога ко му је био изузетно близак“. У чувеном есеју о тајни Симел тврди да тајна (чак и измишљена) омогућава особи која је зна, ма како минорна она била, привилегован положај. Напор да се свако ко је подигао главу изнад усуда нашег *inter feces*-а релативизира, да му се оштрицом сумњичаве и пословично мрзовољне чаршије одере кожа да би се видело шта је испод ње, и тако врати тамо где сви ми остали седимо у идили максиме „што би неко био бољи од нас“, напор да му сакривени иза завеса берлинских хотела или београдских салона завиримо у приватан живот, да његово ћутање макар имплицитно означимо као опортунизам и „што је то боље од нашег вечног ћутања“, итд., на крају крајева уопште и није прича о Иви Андрићу него о нама самима, нашим страховима, срамотама и стрепњама. Помало и љути на Андрића јер нам не даје инстант упуте и истине о животу, сажете препоруке о историји, политици, истини, достојанству, љубави, мржњи – кратке упуте на не више од 140 словних места, колико смо ради да примимо и, колико можемо, разумемо. На питања која постављамо Андрић ће нам евентуално пружити нешто попут одговора само под условом да смо га прочитали, често изнова, а „ко за то данас има времена?“, како сами себе лажемо. Дајмо нешто скраћено! А део љутње на Андрића заснива се управо на неизбежном сазнању да се он не може кратити, чега је чини се и сам био свестан. Хајде да и сам подлегнем чарима интрига и поновим апокрифну причу о људима из света фил-

ма који су га посетили у намери да екранизују, мислим да је у питању *На Дрини ћурија*, и да му објасне шта намеравају. Саслушао их је и рекао нешто попут: „Радите шта хоћете, само немојте ништа да дописујете!“

Иво Андрић је већ 91 годину члан Српске академије наука и уметности, од предлога Богдана Поповића и Слободана Јовановића 1926. године Српској краљевској академији да у редове својих дописних чланова прими, тада тек тридесетчетворогодишњака, Иву Андрића.

„Част нам је – пишу они – предложити за дописнога члана Академије уметности г. Ива Андрића. Међу млађим књижевницима који су се јавили после рата, Г. Андрић истакао се у први ред својим приповеткама које се одликују лепотом језика и уметничком формом, и у којима је читав један део нашега народа – Босански муслимани – описан са врло много психолошке проицљивости и живописности стила. Поред тих приповедака, г. Андрић је дао и две свеске самопроматрања у којима је показао једну у нашој књижевности доста ретку способност за проучавање психолошких и моралних проблема. Као један од најуглађенијих књижевника, г. Андрић заслужује да уђе у редове С. К. Академије, која му је, у једној ранијој прилици доделила једну од својих књижевних награда.“

Тринаест година касније, 1939. године, Богдан Поповић, Урош Предић и Ђорђе Јовановић, пишу Српској краљевској академији:

„Част нам је предложити за правога члана Г. Ива Андрића, досадашњег дописног члана наше Академије.

Г. Андрић је за последњих тринаест година, откако је 1926. био изабран за дописног члана, наставио свој рад с великим успехом (види збирку Приповедака од 1931, другу збирку од 1936; затим есеје о Гоји, о Симону Боливару ослободиоцу, и о Његошу као трагичном јунаку Косовске мисли, 1929, 1931, 1937). Тим својим радом стао је у сасвим први ред наших књижевника, и заслужио да уђе у редове С. Кр. Академије као њен прави члан. Овом приликом није потребно опширно излагати преимућства његовог књижевног рада приповедачког и моралистичког; Академији наука је познато да се радови Г. Андрића одликују оштрим посматрањем, психолошком верношћу и проицљивошћу, јачином осећања, уметничким обликом, и чистим језиком. Његови су радови истовремено уметничка дела и значајни психолошки и морални документи“.

Међутим, Иво Андрић своју приступну беседу, као редовни члан Одељења литературе и језика и Одељења за ликовне и музичке уметности, држи 24. јануара 1946. године, под насловом „О Вуку као писцу“. Зашто је Андрићева пажња, после Његоша, усмерена на Вука, за кога каже: „Јер, у питању је не само велики реформатор језика нашег и моћни писац реалиста пре реализма него и борац чија је изванредна девиза била: „Не да се. Али ће се дати!““, писац који је самим својим личним

примером савесног и несебичног рада нашу културну будућност гледао као светлу визију у којој „...од дана до дана, све друштво паметних расте, а лудих се умањује, и тако разум и истина побјеђују“, није на мени као лаику да тумачим. Ипак, читајући Андрићеву беседу намеће ми се цинична, али не и бесмислена сугестија да човек и када говори о другом, неизбежно и нехотимице говори и о себи и својим веровањима. Пратећи Скерлићеву констатацију да је Вук „романтичар по идејама, али да има рационалистички дух“, Андрић изговара: „Са таквим миром (миром који је неопходан добром писцу, јер писац треба да заноси читаоце а не да сам пада пред њима у заносе) и са таквом чистотом и једноставношћу средстава Вук је описао многе призоре и личности из оба устанка, и страшне и смешне и ниске и величанствене, и у њима дао верне многе исечке тадашње стварности.“

Иако је оно што се после приступне беседе догађало заправо историја, и то не само књижевна, на чије тумачење или величање немам ни права ни знања, ни способности, његово обраћање поводом доделе Нобелове награде, названо „О причи и причању“, звучи као наставак и даље развијање мисли које је начео у беседи одржаној у овој Академији. Полазећи од начете теме континуитета са Вуком, он се и захваљује „у име књижевности којој припадам“ и почиње бритким картезијанским питањем: „...зар не изгледа помало као неправда да се од оног који је створио неко уметничко дело, поред тога што нам је дао своју креацију, дакле део себе, очекује да каже нешто и о себи и о том делу?“ Андрић не крије да је у групи оних „који смо мишљења да је говор уметничких дела чистији и јаснији ако се не меша са живим гласом његовог ствараоца“, што ће га у провинцијском и примитивном метежу екстровећераног одређивања вредности једног друштва у стварању коштати често гротескне подозривости. Осврћем се на узбудљиве редове о коначно, сврси писања и причања: „Начин и облици тога причања мењају се са временом и приликама, али потреба за причом и причањем остаје, а прича тече и даље и причању нема краја. Тако нам понекад изгледа да човечанство од првог блеска свести, кроз векове прича само себи, у милион варијаната, упоредо са дахом својих плућа и ритмом свога била, стално исту причу. А та прича као да жели, попут причања легендарне Шехерезаде, да завару крвника да одложи неминовност трагичног удеса који нам прети, и продужи илузију живота и трајања. Или можда приповедач својим делом треба да помогне човеку да се нађе и снађе? Можда је његов позив да говори у име свих оних који нису умели или, оборени пре времена од живота-крвника, нису стигли да се изразе? Или то приповедач можда прича сам себи своју причу, као дете које пева у мраку да би заварало свој страх?“

Док у беседи о Вуку Андрић издваја Вукову стваралачку искључивост још 1820. године, у којој одговара онима који су из сентимен-

тално-патриотских разлога сматрали да према тада још ретким српским писцима критика не треба да је строга, „Боље да ниједног списатеља немамо, него да само рђаве имамо!“, у свом обраћању Нобеловом комитету он даље развија своју хуманистичку оријентацију речима: „Свак прича по својој унутарњој потреби, по мери својих наслеђених или стечених склоности и схватања и снази својих изражајних могућности; свако сноси моралну одговорност за оно што прича, и сваког треба пустити да слободно прича. Али допуштено је, мислим, на крају пожелети да прича коју данашњи приповедач прича људима свог времена, без обзира на њен облик и њену тему, не буде ни затрована мржњом ни заглушена грмљавином убилачког оружја, него што је могуће више покретана љубављу и вођена ширином и ведрином слободног људског духа. Јер, приповедач и његово дело не служе ничем ако на један или на други начин не служе човеку и човечности“.

Борхес у причи „Funes el memorioso“ описује човека који се свега сећа, сваке прочитане реченице, сваке речи коју је чуо, сваког листа који је видео на сваком дрвету. Упркос томе, Фунес је потпуни идиот јер нема способност да бира и одбацује. Култура стога подразумева способност не само да одбацимо оно што није неопходно, већ више од тога, да изаберемо оно што нам је неопходно, оно што нам је преко потребно. Данашњим састанком ми тај избор чинимо јавно и обзнањујемо га: Андрић нам је преко потребан. Ови избори, ма како изгледали узалудни у сумраку Гутенбергове галаксије, још увек су ужасно важни. Даме и господо, када претражујете Гугл, мораћете да укуцате чак четири прва слова Шекспировог имена, да би се назнака његовог имена (Шекспирове сентенце) појавила на седмом месту после, на пример, хероине масовне забаве Шакире или рок баладе *Shake it off*, уз коју се у загради додаје *genious lyrics*. Зато и овај састанак у САНУ има, ако не илегални карактер, спрам све само не безопасне баналности којом одише свакодневница, карактер алтернативног покрета отпора оним токовима које је Андрић програмски препознао да „не служе човеку и човечности“. Стога, да завршим парафразирајући оно што је можда сам Андрић рекао са почетка овог обраћања, да можемо да радимо шта год хоћемо, само да ништа не дописујемо!

Владан ВУКОСАВЉЕВИЋ,
министар културе и информисања у Влади Републике Србије

ПОЗДРАВНА РЕЧ

Даме и господо, уважени домаћини, поштовани гости, није лако овом пригодном и свечаном приликом говорити о Иви Андрићу, после деценија, дугих деценија у којима су о његовом делу говорили најпозванији, најписменији, најдоличнији и најумнији људи, не само српског народа него и других народа широм света. О Андрићу је с разлогом говорено много и надам се да ће се тек говорити, али, наравно, свака прилика попут ове посебна је част и посебан изазов да се дода понеко зрнце на већ мноштво паметних, вредних и доличних ствари које су о овом великом човеку и писцу изречене.

Сто двадесет пет година од рођења је симболично интересантан датум. Андрић је рођен 1892. године, а те исте године рођена је једна друга особа, која је у овој држави, на овим просторима, била деценијама слављена као, како се тада говорило, највећи син наших народа и народности. И зато је у симболичком пољу врло важно да се та 1892. година, која је историји дала два кандидата за највећег сина наших народа и народности, обележава као година која је и нама понудила камен мудрости, којег ћемо од та два кандидата, из те године, да позлатимо и изаберемо. Оно што данас чинимо, представља разуман, честит, доличан, интелектуално поштен избор, што значи да смо на добром путу. Вратимо се Андрићу.

Босанска вила, значајни српски књижевни лист који је више деценија излазио у Сарајеву, у броју од 30. септембра 1911. године, објавио је и кратку поетску прозу „У сумрак“ с потписом: „Иво Андрић, Сарајево“.

У три кратка пасуса, на ћирилици и екавици, огласио се *urbi et orbi*, први пут писац чија ће библиографија након тачно сто година бити састављена од шеснаест хиљада библиографских јединица и обухватити преко хиљаду двостручно штампаних страница.

Андрићево дело је овде под кровом научно-културне установе чији је члан постао као тридесет четворогодишњи писац, окупило преко тридесет тумача, искусних зналаца и оних млађих, пред којима је научна будућност и перспектива српског проучавања Андрића.

Можда је нетачно рећи да се опет враћамо Андрићу, јер од Андрића се нисмо ни удаљавали, ни верни читаоци, ни одани тумачи. И време, као што то бива с књижевним класицима, само надаје и потврђује смисао његових језички густо изатканих прозних и поетских страница.

Писао је о својој завичајној земљи и људима, писао је о Београду у којем је зарана изабрао да живи, ликове је склапао ванредним поткивањем и домишљањем историјске и доживљене грађе, а писао је о тајни и драми званој: човек међу људима, на додељеном месту и времену.

На сваком језику на који је преведен, Иво Андрић је остао велики писац, а писао је на савршеном српском језику, којем је поставио модерне стандарде, вољно наслеђујући народне епске певаче и приповедача, Вука и Његоша, Кочића и Матавуља, отворен за разноврсна искуства светске књижевности.

Мада је на располагању имао и другачији избор, Иво Андрић је у више тешких прилика свој избор јасно потврђивао. Уградио се у достојно здање културе једног народа, који је своје наслеђе, као и своју државу, мукотрпно текао и нико му ништа није поклатио.

Прича о Иви Андрићу је прича и о вери као вододелници нација, судбини која је задесила само балкански простор и чија је жртва у злогуким и јетким тумачењима, понекад био Иво Андрић. Али Андрић је свој избор направио још као млад човек.

Иво Андрић је у познатом, али никада довољно тумаченом есеју „Његош као трагични јунак косовске мисли“, најтачније изразио историјску и етичку мисао која нас и даље заокупља. Прочитајмо овај Андрићев есеј изнова, пре него што ишта на ту тему сами паметно додамо.

Министарство културе и информисања је зато одлучило да у културним центрима Србије, које држава планира да отвори најпре у пријатељском Пекингу, пријатељској Кини, оснажи именом светски признатог српског писца Иве Андрића. Верујем да ће Српски културни центар у Пекингу, чије се отварање планира средином фебруара наредне године, понети име Иве Андрића. Недавно је, такође уз помоћ нашег Министарства, у далеком Мексику изашао превод завештајних *Знакова њоред њуја*. Помажемо према могућностима и рад Андрићеве задужбине и подухват коначног приређивања критичког издања српског нобеловца које се најављује, а што му одавно дугујемо.

За Андрића, како би рекли Менандар и Филомен, Ериније, богиње судбине, биле су милостиве и наклоњене. Андрић је за живота стекао и славу и углед и богатство. Славу и углед је приграбио, а богатство је поделио онима за које је мислио да им је најпотребније, и то речито и сликовито говори о карактеру овог човека.

Ево једне анегдоте и апокрифа као што је и академик Костић искористио прилику да каже, јер апокрифа о Андрићу има доста. Борислав Михајловић Михиз бележи да је у једној шетњи са Андрићем, онакав какав је био Михиз, лакорек, лепорек и брзорек, мало неопрезно питао Андрића: „Како то, господине Андрићу“, или шјор Иво, како су га звали, „Ви који сте дошли из најцрњег босанског караказана да постанете такав господин?“ А Андрић је на свој андрићевски, скроман и достојанствен начин одговорио: „Михајловићу, да сте познавали Ракића, знали бисте шта је прави господин“.

У Андрићевом делу, посматрање, осећање, саосећање, запањујућа осетљивост чула, проницљиво запажање, оштроуман одабир значајних и карактеристичних детаља, истрајно историјско памћење и мудрост полихистора састају се да населе импозантну грађевину Андрићевог литерарног надахнућа и маште. Андрић је излио драгоцене еликсире свог талента директно у крв српске културе, а она је напојила сваки капилар тог сложеног тела. И данас док ово говорим, подсећам на ефективну вредност таквих животних напора, дакле, сада у овом часу верујем да постоје десетине и стотине људи у Србији који овог тренутка читају Андрићева дела, романе и приповетке и обузети су посебном грозницом када то чине.

Андрић је после приповетки и романа, као велики писац, слободно то могу да кажем, постао и нека врста филозофа. Ако филозофију схватимо не само као метафизику већ као било које широко сагледавање људских поступака, као свеобухватни став, не само о космосу и уму већ и о моралу, политици и вери, Андрић је филозоф. Филозофију не чини само форма. Андрић је на моменте, врло често заправо, дубљи од својих савременика филозофа, и то није изолована појава у историји. На онај начин на који је Шекспир био дубљи од Френсиса Бејкона и на начин на који је у литерарном смислу Монтејн био дубљи од Декарта. Многи су заслужено добили, у историји српске културе, признања и поштовања, али можда само Његош и Андрић оно побожно дивљење народа из кога су потекли и за кога су писали. И ако се понекад деси да искорачимо из кавеза наших пет чула и нађемо се у осетљивом и вибрантном свету метафизике, осетићемо ненадмашну узвишеност трагичне драме балканских народа, њену сложеност и скривену логику њене структуре и, коначно, узвишени подухват да се човек сагледа у перспективи свог места у космосу и судбини. Зато је у добром делу, у свега неколико оних који му стоје, раме уз раме, у духовном смислу, Андрић наша храна и наш живот.

Хвала на пажњи.

Академик Миро ВУКСАНОВИЋ

АНДРИЋЕВИ СУСРЕТИ СА РЕЧИМА

Имам част да упитам, на почетку сусрета који слави 125 година од рођења Иве Андрића, у његовој матичној кући, у Српској академији наука и уметности, чији је члан био безмало педесет година, где је свечано прослављена његова Нобелова награда и где му је, у години после одласка, приређен велики научни скуп, штампан зборник у две хиљаде примерака, касније и доштампаван, међу таквим чињеницама имам слободу да упитам шта би могао за ову прилику да спреми писац романа о речима осим извештаја како је Иво Андрић писао о речима, о српским на српском, чија је књижевна реч проговорила на педесетак језика.

И имам част да кажем, што брже то боље, да бисмо што пре у Андрићеве реченице, како сам у књизи коју држим поред узглавнице од њеног изласка до данас, у *Знаковима ѿред ѿућа*, идући редом, тражио и налазио места у којима се говори о речима, њиховом смислу, звуку и одјеку, па сам потом Андрићеве такве записе сажимао, с намером да им се види главни део и главна мисао, да их не померам и да, у елегичном набрајању, стигнемо до прилога *Знаковима* до започетог „Вечитог календара матерњег језика“, са сетом што је тај пророчки речник остао у наговештају, са жељом да верним преношењем Андрићевих записа о речима делимично покажемо шта би могао да има Андрићев „Вечити календар матерњег језика“ који немамо. Молим да заједно прођемо кроз *Знакове ѿред ѿућа*, застајкујући само на оним местима где је реч о речима, описним начином, без коментара, фуснота и тумачења да би се боље сачувала јасноћа, а све са бројевима страница, у загради, из првог издања, из 1976. године.

А можда и ми, као Андрић, познајемо човека који је за све што „нема или не разуме успевао да нађе понеку злу реч“ (14). Пише Андрић да у тешким временима, кад се људи сукобљавају жестоко и често, дођу однекуд „древне и познате речи као једини израз“ ужаса и неразумевања (17). Држао се девизе да је „ћутање снага а говорење слабост“, да се то види „и по томе што старци и деца воле да причају“ (35). Запазио је да смо

увреду некеме опростили или смо спремни да то урадимо ако му кажемо шта нам је учинио, а да је мука „док увреду носимо ћутке у себи“ (46).

Није штета што човек „мало говори, него што оно што рекне не казује ништа“ (50). Старачка говорљивост „смешна је и помало жалосна“, али „ведрија и здравија“ од мргодног старачког ћутања које је слично „ћутању младића у критичним годинама пубертета“ (50). И каже: „Шапућу да не би викали један на другог, јер не умеју да разговарају“ (51).

Мучило га је што нико није хтео да га слуша док је „био дечак и младић“ и мучило га је кад је „зашао у године“ што су сви тражили да говори о себи (57). „Људи који не пазе шта говоре“ постају „и себи и другима незгодни и тешки“ исто као и они што „само на то пазе“ (58). Да ли реч „револуција“ говори нешто више или нешто мање, „Зависи од тога са које стране барикаде се налази онај који ту реч изговара“ (60). Два су искушења за сувишно казивање: у младићко доба и у старости са „знацима сенилности“ (62).

Видео је бистрог, речитог и доброг човека с маном да „није никад научио: шта се може казати, када и на ком месту, а шта не“ (62). Подсетио нас је на причу како је султан на двору имао еветефендију чија је једина дужност била „да клима главом у знак одобравања на све што султан каже“ (69). После одласка од свега што су му људи рекли претекао је само „прамичак магле који се губи“ (71). Саветовао је да онај што „без потребе тумачи туђе поступке, или речи“ није добар и да га се треба клонити (80). Каже да је „правда“ звучна и честа реч без „смисла и значења, јер постоји само у односу према речи ‘неправда’“ (91).

У њему је живео „ситан, сујетан, малоуман и вулгаран ђаво“ који је журио да за „јевтин осмејак“ исприча све прочитане и чувене шале и анегдоте, а ако би неку заборавио, од истог ђавола није могао да спава и мирно мисли (95). Треба се чувати од сваког човека који се смешка, „говори мало, отежући речи, а пажљиво слуша оно што ти кажеш“ (111). Кад човек лаже, „његов речник је оригиналнији и богатији, биран и помало необичан“, па се тако одаје (126). Није најважније шта ко „уме да каже“, „него шта зна да уради“ (127). Ево исказа који не морамо да сажимамо: „Разумели смо се, иако се нисмо могли споразумети“ (136).

Мисли разборитих људи се „рађају у свом изразу, као у оклопу“, а „код брзоплетих и брбљивих мисли се јављају одвојено од израза“ (145). Реч „сам“ има само три слова, а у њима су „небројене године и недогледна пространства, пустоши, одрицања и страхоте сваке врсте...“ (149). „Њему ниједна ствар“ нема сврхе и значаја ако о њој не уме да каже „нешто друкчије и ‘лепше’ него што је икад раније речено“ (151). Док је у патњи и слутњама, „Нада каже: да, а све остало говори: не“, па између та „два камена смртоносног жрвња“ жели и очекује дане свог живота (159). Истина је да „једном мером меримо реч кад је упућујемо

људима око себе, а посве другом кад нас та иста реч, враћена, удари у лице“ (173).

Андрић запажа да и непозната реч мора да има значење као што позната реч може „да казује више од оног што ми о њој знамо“ (183). Преноси утисак да свака ствар изговорена „на јужном наречју“ изгледа и дужа и тужнија него што заправо јесте (184). А „старачка нетрпељивост према новим речима“ доказ је слабости; детињасто је бежање „од нових речи као од промаје“, јер је смена речи редовна појава (199). Речи су за писца „добре слуге, али зли господари“, побеђују, издају и одају, бивају „наша радост и наша слава“ а мука и брука ако „потпишемо неке речи као чекове без покрића“ (221). Нема „смисла и оправдања да писац ма шта говори у тренутку када његово дело настаје“, у процесу који је и нејасан и тајанствен, јер тада свака реч може да поплаши и отера „ону бојажљиву птицу која пева негде над нашом главом док ми тражимо свој израз“ (223).

Уснио је да свега једну реч може да каже свима, а када је ту реч изговорио, она је „остала без одговора и одјека“ и дозвала „тренутак јасног сазнања да је све свршено, изгубљено...“ (227). Ничим се није бавио као речима, ни о чем није ређе и мање размишљао, а ако му се то десило, одвођен је „далеко, кроз неке мрачне шуме и жедне пустиње“, изгубљен „у потери за смислом и пореклом речи“, одакле се редовно враћао „изнурен, мутне главе и празних руку“ (229). Најчешће у полууснулим часовима, „у тренуцима спорог буђења“, речи су насељавале његову свест, отварале „свој бал под маскама“ и своје игре „лудог ђипања и бучне теревенке“, играле се с њим као он с њима, „да се на крају не зна ни шта је шта ни ко је ко“. Устаје, пали светлост, тражи речи, оне се „једна по једна, враћају у своја стара утврђена значења“, види их, осим понеку која ће ипак доћи, али „то не значи да се првом приликом неће опет одметнути у неки ноћни карневал, као хајдук у планину“ (230).

А после добро проспавање ноћи, у наопаком свитању и буђењу, чинило му се да „ниједна реч нема више онај освештани, драги и ‘вечити’ смисао“, да се све изродило, али речи нису нестале, стоје „у дугим редовима поређане као у речнику“, са ћудљиво измењеним значењима, у потпуном хаосу, док „ваља ићи даље као и у најбољим временима“ (230–231).

У једној ноћи десила су се два чуда. У првом чуду је гледао како „све нове и нове речи су долетале и падале“ око њега „и – одмах се претварале у оно што су дотад означавале“. У другом чуду се све одједном око њега опет претворило у речи које су одлетеле далеко од свега, „у тишину, у заборав, у непостојање, тамо где одлазе речи кад то престану да буду, кад изгубе значење и испадну из употребе“ (232).

Пожелио је да му реч буде чиста, од изворишта у „непознатом делу душе, све до увира свог у истој таквој души оног који буде хтео да је

слуша и прими“ (234). Носталгично казује како му је некад сваку реч и сваки звук „пратила цела поворка осећајних и мисаоних асоцијација“, па је то угашено, а све за њега нечујне „лепоте други чују, и беру их и носе кући као пуне нарамке цвећа“ (237). У срећном писању, каже, „речи се нижу саме од себе“ и слажу „у праву и једино могућу слику оног што човек жели да каже“. То је тако пошто у речима као „и свему што је живо, кружи невидљиви животни сок, и он је тај који их, као неко унутарње сунце, креће и окреће, даје им боју и облик, снагу и израз“. Човек који пише „срећно искоришћује појединости те несхватљиве и неухватљиве игре“, а речи живе свој двоструки живот (237).

Из основа је, каже Андрић, погрешна мисао да писац „у свакој прилици зна и може да створи тачан суд и каже праву реч, нову, тачну и меродавну“, јер му је често потребна баш таква реч (237). Није суштина у речима већ „у смислу који им дајемо кад их изговарамо или пишемо“ (241). Речи су сложено, помажући једна другу, „повезане у магично коло кроз које струји ритам целине“, али када треба да кажу нешто о себи, „одједном занеме, охладне, и леже као мртво камење...“ (244). Очигледан је јаз између мисли и речи којима се те мисли исказују. За сваки недостатак, немоћ и нејасност човек је налазио речи. Зато и „постоје толике речи које немају мисаоне подлоге и циркулишу као лажне паре помешане са правима“ (244–245). Ако куцкањем савијеним кажипрстом у винско буре дознајемо да ли је „пуно или празно, зашто и наша реченица не би могла музички нешто казати о присутности или одсутности мисаоне или осећајне садржине?“ (249).

Најпре се заклињао у речи, „примао их са слепом вером и искреним одушевљењем“, потом почео да наслућује истину да су речи „обичне варке“. Њима се човек служи „као што се онај који бежи, тражећи спас, послужи каменом на који стане или граном за коју се прихвати“ (249). Вештином и лукавошћу човек је најједноставнију реч „да“ умео „да растави на два слога и створи тако две речи које су у супротности“. Међутим, то исто није могао да учини са речју „не“. Зато је истом вештином и лукавошћу од „да“ умео да добије „не“ (250).

У бунама, ратовима и друштвеним променама „Највише и најтеже страдале су речи“. Може бити, према развоју ствари у свету, да нам неће бити потребне ни мисли ни речи и да ћемо се изражавати „непосредно поступцима, свршеним чином, као ударцем, коме не треба објашњења ни речи“ (251). Чини се да за оно „са негативним и тешким значењем наши људи употребљавају пре стране речи него своје“ (252–253). Да бисмо боље изразили своју мисао тражимо одређене речи, „поредак и ритам за те речи“, а понекад се јаве неке од њих „које носе живу и јасну нашу мисао“ (253).

Са старошћу „изгледа нам да свака десета реч коју чујемо има везе са неким нашим мислима и сећањима“. Не можемо да се уздржимо и

почињемо да причамо, прекидајући саговорника. „Уместо да сакупљамо туђа зрна, ми расипамо сопствену плеву“ (254). Речи су око нас „као ројеви снежних пахуљица око мирног путника који зна куда иде“, а када се „из те вејавице речи“ издвоји једна и испречи се испред нас, „страшна и огромна“, убојита је и неумољива као и „оно што казује и означава: вечност, љубав, борба, пораз, величина, лепота, смрт“ (255).

Знао је да су велики људи „драгоцен пробни камен“ у нашим недоумицама, често се питао шта би о нечему рекао Вук, а „још чешће: шта бисмо рекли ми данашњи људи да међу нама одједном искрсне неки нови Вук [...] и да нам отвара неке далеке и опасне видике“ (257).

Сажео је своје становиште као пресуду: „Петар Кочић ће остати као пример писца који је на најкраћи, најјаснији и најбољи могући начин успео да саопшти оно што је имао да каже људима свога језика“ (258). Неукост у језику се види када у преводу стоји: *зуб мудросѝи* а не: *умњак* (259).

У песми непознатог калуђера из осамнаестог века нашао је стих: *Јарка сунца злѝни круѝ*. Кад би год тај стих прочитао, не само да је видео но је и чуо „како младо створење живо и радосно поскакује низ невидљиве степенице сачињене од саме светлости“ (261). Као страствен читалац старих хроника и биографија наслушао се жалби на живот без смисла, али и видео да је човек и у најтежим приликама налазио могућности да каже нешто добро, „могао је да не уради неко зло, да *ѝређуѝи* злу реч...“ (261).

Неко је написао да је у Андрићевим рукама наш језик „постао послушно средство“, а он је иронично коментарисао како је са Духом „склопио фаустовски пакт“ и додао: „једна легенда више, једна истина мање“ (262–263). Читајући о себи као мудрацу и моралисти, обрадован па уплашен, видео је истину у Вуковим речима „да је то сасвим различито: знати о неком послу лијепо говорити, и знати га добро и паметно радити“ (268).

Казује да се одувек бавио речима, најпре онима што их је *изговорио* или *чуо*, затим онима које су *ѝисане* или *ѝѝамѝане*, а напослетку је остао с речима „које неће никад бити ни изговорене ни написане, ни штампане“, од којих је „сачињено ћутање“ (271). Уочио је да Томас Ман „нема празнине ни речи-ћорака“ и да стилска опширност служи речима које су „богате смислом“ (273). Учинило му се да би живот био „једна срећна вечност“ ако би живи говорили мање и ако би „покојници бар нешто могли да кажу“ (273). „Треба бити неповерљив и строг према речима“ док „често навиру на уста, као да их неко други из нас говори“ (279).

У песничким сликама и поређењима „има доста просте игре речи“, али и „доста драгоценог смисла“ који тражимо свуда, „а налазимо га само у поезији, понекад“ (280). Инфлација речи показује да „влада несигурност и забуна у мислима, неред у осећањима“, да је то „као патогено множење

ћелија у телу код извесних болести“, да тада човек бира да слабу реч „подупире са две нове речи, слабе као и она прва, или још слабије од ње“ (283). А „никад се не зна докле и са каквим последицама може да живи свака наша реч у другом човеку“ (362). Видик се мрачи када „говор почиње од чамотиње да ствара пустињу“ и када „речи долећу и насрћу у јатима, као скакавци...“ (417).

Било му је „пет или шест година“ кад је за некога речено: „Он је сумњив“, а касније је та реч толико нарасла да је неприметивши „постао и сам сумњив, себи и другима“ (433).

Циљано псујући, полицајац Шарић себи је стварао „илузију да псовка додаје нешто његовом ниском расту и нејакој и несигурној снази“ (503). Када је инжењер родом из брдских крајева почињао да прича о свом детињству, није као у другим приликама користио клишетиране изразе, већ је, озарен, изговарао: „у цик зоре саме“. Очигледно је у њему „као зрачак скривеног сјаја и трептај пригушеног зрака живео тај цик зоре саме...“ (505–506).

Досадни и упорни беседник очајнички продужава говор а „кад нема више ни једне мисли у глави, он ређа празне речи...“ (507–508). Тежаци, морнари, носачи и сви који раде тешке послове „разговарају међу собом са мало речи“ и сваки час показују своју велику црну руку, „као неки главни доказ, у исто време благ и тежак“ (534).

Човек са осмејком у очима изгледао је „као да ће сад изговорити неку нарочиту умну реч“ и ту реч је стално наговештавао, али је није „до краја живота изговорио“ (543).

Чини ми се да је малочас поменути *осмејак* међу најчешћим именицама у *Знаковима ѿред ѿућа*. Тако смо, са осмејком, стигли пред увод у „Вечити календар матерњег језика“ (565–572), где Андрић пише да ће у том недовршеном календару „на десетинама и десетинама страница бити говора о стотинама речи, можда и више“, да ту нико „не тражи ни лингвистике ни философије; ништа до записе једног песника о његовим сусретима са речима“.

С малим коментарима и подацима, као што је иначе радио у својим свескама, записао је речи: *данѿуба* (где има „нечега моралистички прекорног и мргодног“, али и „нечег романтичног“), *скрасиѿи се* (која је „као необичан минерал или редак цвет поред пута“), *разѿалиѿи* (где увек види део „модрога неба међу размакнутим белим облацима“), *ѿањич* (што је „празно зрно“), *ѿреврѿанер* (голуб превртач), *узѿлудник* (из реченице Радована Самарѿића), *домерак* (старобеоградско име за „цубок“), *мирник* (из записа Руђера Бошковића), *снебивѿи се* (реч с којом „човек може сатима, данима да се дружи и разговара“), *разѿовориѿи* („утешити кога разговором у његовој невољи или жалости“), *чуваркућа* („прадеда Тодор Младеновић“ одређен да чува кућу или биљка „која се сади на

улазу у кућу, на крову или на капији“), *одахнућии* и још неколике, с истим кореном, до судбоносног *издахнућии* које „означава крај свега што сада јесмо“. Највише тако забележених речи је из 1973. године (574). По свему видимо и можемо да потврдимо како је Андрић при свом крају хтео да састави „Вечити календар матерњег језика“ као тестаментарну књигу.

Најпотпуније, и то на почетку замишљеног „Вечитог календара матерњег језика“, истумачио је лепу и тајанствену реч *бео*, *бела*, *бело*, која је за њега „светла, моћна, звучна и блештава, а нејасна и тешко објашњива“, истовремено. Навео је примере и изреке: *бели свей*, *бели дан*, *бели цар*, *беле њеле*, *бела застава*, *бела маџија*, *на белом хлебу*, *бели удовац*, *бела врана*..., презимена Белић, Бељански, Белогрлић, Белобрк, Бјелопавлић, потом Београд, Бела Црква, Бијело Поље, Бела Паланка.

У антологијској минијатури дао је „лик прецветале лепотице Циганке са Чубуре“ која „прича о свом првом љубавнику и о трагедији у којој га је изгубила“, запомажући:

„А волела сам га, господине! Јаооо, волела сам га као белог бога!“

На завршетку казивања о речи *бео*, *бела*, *бело*, Андрић је навео седам стихова, од којих је први „Уранила Косовка девојка“, а испод њих дао поетичан и узбудљив коментар:

„Овде све сија и блешти од белина разних тонова и различитог порекла. Нису бели само рукави, лакти ни хлебац него неки бели сјај као да се шири од *девојке*, од *недеље*, *јаркој сунца* и *злајних кондира*. Та белина није само физичке природе, она као да избија из целог овог свечаног девојачког похода...“

Слагање Андрићевих записа о речима застаје овде, на српском трагичном пољу, у белини Косовке девојке што „се шеће по разбоју млада“ и вида ране.

АНДРИЋЕВСКА СЛИКА БОСНЕ – СВИЈЕСТ О ДРУГОМ НА РАЗМЕЋУ ПОЕТИКЕ И ИДЕОЛОГИЈЕ

СТАНИША ТУТЊЕВИЋ*

С а ж е т а к. – У раду се успоставља разлика између аутентичне Андрићеве визије Босне, садржане у његовом дјелу, и андрићевске књижевне слике о Босни засноване на дјелима писаца који су се на сличан начин бавили Босном или подражавали и тумачили Андрића на начин који не одговара његовој слици свијета. Указује се на стереотип о Андрићевој слици Босне као тамном вилајету који нема упоришта у поетичком тумачењу Андрићевог дјела него је настао као један од видова идеологизираних рецепција овог писца, у оквиру које се његово дјело разматра са становишта „историјске истине“ о догађајима о којима он пише. На конкретним примјерима из Андрићевих приповједака показује се неоправданост конверзије поетике у идеологију која се среће у једном дијелу рецепције Андрићевог дјела и указује на начин како је Андрић литерарним чином вршио дезидеологизацију историјских догађаја и ситуација којима се бавио.

Кључне ријечи: Иво Андрић, Босна, тамни вилајет, свијест о другом, поетика, идеологија

1.

Андрићевска слика Босне није само Андрићева. Она је настала у континуираном стваралачком напору више генерација приповједача из Босне којима су се с времена на вријеме с том темом придруживали и писци из других књижевних средина. Та слика је „мултиетничка“ и по садржају и по томе који писци су учествовали у њеном обликовању. По садржају у епицентру те слике је муслимански свијет, сам по себи и за себе, али и у односу према другим свјетовима, а у њеном стварању учествовали су српски, муслимански, хрватски и јеврејски писци, с тим што је доминантна заступљеност српских писаца и што је та визија Босне у највећој мјери реализована у оквиру српске књижевне традиције.

Хронолошки ова представа о Босни зачиње се у периоду аустро-угарске владавине када до тада одвојени национални књижевни токови почињу да се приближавају, мијешају и преплићу, а писци из једне

---

* АНУРС, Бања Лука, statut@sbb.rs

националне средине да се баве тематиком и других људских заједница, посебно узбудљивим новим темама из муслиманског породичног и социјалног живота.¹ Тек у периоду између два рата књижевна слика Босне, коју данас првенствено вежемо за Андрића, добија свој коначан облик и значења у оквиру појма „босанска приповетка“ који у науку о књижевности уводи Јован Кршић у предговору за антологију босанских приповједача, објављену 1928. године под насловом *Са стране замагљених*.² (Андрић је ту заступљен једном од најбољих својих приповједака „Мост на Жепи“). Доградња и продубљивање те слике продужава се и после Другог свјетског рата у дјелима ових писаца који настављају да стварају и у новим књижевним условима, при чему Андрићев допринос дефинитивно постаје пресудан, посебно након објављених романа *На Дрини ћуприји* и *Травничка хроника*.

Овако схваћена књижевна слика Босне је динамична и промјенљива – Андрићева је она у ужем, а андрићевска у ширем смислу. Та чињеница узрок је извјесним дилемама и неспоразумима, јер се у књижевном животу значења и поруке тако схваћене литерарне представе о Босни мијешају, надопуњују и обогаћују уз све добре али и лоше стране тога књижевног процеса. У проширеној верзији ове слике јављају се и дјела подражавалачког карактера у којима се она свјесно или несвјесно изневјерава и злоупотребљава. Истовремено, у књижевним тумачењима моћ Андрићеве литерарне сугестије индиректно се некритички преноси и на друге писце, тако да њихов неинспиративан, декоративан и дослован начин сликања Босне понекад заклања, разблажује, па и банализује изворну и аутентичну Андрићеву умјетничку евокацију Босне. То се, наравно, не односи на сâмō Андрићево дјело, а у највећем броју случајева ни на дјела његових претходника, супуника и сљедбеника који су учествовали у стварању ове слике, него првенствено на рецепцију Андрићевих и других дјела у којима се среће књижевна визија Босне. То је посебно изазивало неспоразуме и конфузију у разумијевању Андрићевог дјела коме се често унапријед наметао један већ унапријед препознатљив, конформистички модел рецепције садржан у слици о загонетној и чудној земљи Босни као тамном вилајету. У таквој ситуацији Андрићева слика свијета се произвољно литераризује, шири, дограђује, преусмјерава, историзује и идеологизује без стварног упоришта у његовом дјелу.

¹ Интересантно је да се све приче из збирке *Пријовијејке* Хаџи Нике Бесаровића (Сарајево: Босанска вила 1888) односе на муслиманску тематику. (То је прва збирка приповједака неког српског писца у Босни и Херцеговини).

² Јован Кршић, *Приповедачка Босна*. Са страна замагљених, Сарајево: Група сарајевских књижевника, 1928, стр. 7–12.

С обзиром на то да динамика и драматичност Андрејеве слике Босне првенствено произилази из сусретања, прожимања, па и антагонизирања различитих вјерских, културних и цивилизацијских модела на скућеном босанском простору, сасвим је разумљиво да је свијест о другом честа полуга којом се покрећу и воде најважнија збивања, односи, ситуације и слике у његовом дјелу, те одређују поступци, понашање и судбине његових књижевних ликова. Комплексна и слојевита свијест о другом, као доминанта књижевне слике Босне, која се испољава на различите, драматичне и узбудљиве начине, обухвата истовремено и појединачне људске судбине и колективне историјске ситуације у којима су такве судбине очекиване и могуће. И у једном и у другом случају преплићу се поетички и идеолошки разлози. Поетички се испољавају у подручју структурне устројености Андрејевих дјела, а идеолошки у оквиру тумачења односно рецепције његовог књижевног опуса. У вези с тим у подручју рецепције Андрејевог дјела настали су извјесни неспоразуми јер је долазило до инверзије између идеологије и поезике односно до замијене историјске и естетске истине: поезика на којој се заснива структурна устројеност његовог дјела третирана је као идеолошка конструкција у којој је садржана унапријед валоризирана веома сложена и изнутра противурјечна историјска истина о Босни. Кад кажем „унапријед валоризирана“ и „изнутра противурјечна“ мислим на објективно постојећу неподударну историјску слику Босне из времена вишевијековне османске владавине коју су имали хришћани на једној, и муслимани на другој страни. Та различита слика рефлектовала се касније и на тумачење дјела Иве Андреје која се баве тим периодом историје Босне. Идеологизирана тумачења која су се од шездесетих година прошлог вијека до данашњег дана уобличила као посебан ток рецепције овог писца међу политички удесно оријентисаним муслиманским интелектуалцима, а која су дјелимично продрла и у шире народне муслиманске масе, доста су позната и о њима се овдје неће посебно говорити.³ На другој страни, на окрајцима српске, али и хрватске рецепције Иве Андреје иманентно и имплицитно, а понекад и изричито Андрејева умјетничка визија Босне такође се сагледава у кључу сопствене националне идеологије, неријетко преузете и из епских слојева историјске свијести.⁴

³ Више о томе: Станиша Тутњевић, *Генеза једној аспектима рецепције Иве Андреје*, Свеске Задужбине Иве Андреје, Београд: Задужбина Иве Андреје, 33/2016, стр. 243–265.

⁴ О (зло)употреби Андреје видјети: Борис Булатовић, *Критичко преиспитивање ујоредних вредносних оцена о националним идеолошким видовима рецепције Андрејевој дела*, Свеске Задужбине Иве Андреје, Београд: Задужбина Иве Андреје, 34/2017, стр. 255–292.

2.

Овдје ћемо нешто потпуније покушати да објаснимо технологију инверзије поетике и идеологије која се уочава у поменутим видовима тумачења Андрићеве слике Босне.

Поћи ћемо од наводне Андрићеве представе о Босни као тамном вилајету, која је као таква условљена последицама османске вишевјековне власти, у којој односе међу вјерски и национално завађеним и подијељеним људима регулишу негативистичке силе попут мржње, злоћудности, зловоље и сваковрсних других психопатолошких људских стања пројектованих из колективне на појединачну свијест људи овог поднебља. У тој слици поменути ток муслиманске рецепције Андрића у његовом дјелу види негативну слику о исламу, Муслиманима и укупној вишевјековној турској мисији у Босни, а они мање уочљиви периферни токови српске и хрватске рецепције баш обратно код Андрића налазе „праву“, „вјерну“ и „истиниту“ слику погубне турске владавине Босном.

Погледајмо како то функционише и да ли уопште и има упориште у Андрићевим књижевним радовима. Пођимо од његове ране приповијетке „За логоровања“, објављене 1922. године. Прича почиње бригама шкртог вишеградског кадије Абдурахман ефендије Поздерца како да дочека војску коју босански валија, паша из Травника, прикупља и води преко Дрине на побуњену Карађорђеву Србију. Његове досадне, ситничаве изговоре и јадања како је и без те конкретне обавезе изложен великом трошку, незгодама и бригама које су га снашле у залеђу српске буне, паша у разговору са својим имамом Мула Јусуфом ниподаштава и исмијава.

Гледано из аспекта судбоносне драматичности тренутка у коме је у Србији хришћанска раја устала против Турака којима се из Босне шаље помоћ, то може изгледати чудно јер бисмо очекивали општу турску солидарност и синхронизованост активности на смињавању устанка. То би већ била једна нијанса идеолошке пројекције умјетничког дјела на догађаје које Андрић описује. Али са аспекта поетичке организације приповједног текста та претпоставка у причи је двоструко изневјерена – не само понашањем вишеградског кадије у коме преовладавају људски тврдичлук и себичност над патриотским обавезама да помогне сопственој војсци која иде на побуњене невјернике, него и понашањем самог паше који ту војску предводи. Од њега бисмо очекивали бијес и осветољубивост према читавом рајетинском хришћанском милету, и у Србији, и овдје у Босни. Насупрот томе, он у писму муслиманским првацима који су требали да дочекају и опскрбе његову војску упућује строгу опомену: „И добро се чувајте да не бисте од сиромашне раје ма једно зрно у моје име узели, нити их мучили“. На први поглед могло би се учинити да је

то мудар „политички“ гест којим се жели умирити домаћи хришћански свијет да и сам не крене против турске власти у Босни. Али то није та очекивана, смишљена и лукава заштита босанске сиромашне раје, него зловоља према домаћим муслиманским вођама који су показивали отпор према реформама централних турских власти којима су сузбијане њихове повластице.⁵

Када се говори о Андрићевој слици Босне обично се мисли на оштру и трагичну супротстављеност различитих свјетова посебно турског и хришћанског из које произилазе и на којој се заснивају мотиви и разлози личних и колективних стања, расположења и поступака његових ликова. Ту, међутим, постоји један велики неспоразум: пажљива анализа показује да је положај и Турака и хришћанске раје у његовом дјелу заправо иманентан, тј. подразумијеван, унапријед задат, и да га Андрић као таквог, у своме дјелу и реализује, без даљег развијања и накнадног изоштравања, посебно оног идеолошке природе које би се могло тумачити као да држи нечију страну, а зна се која би то могла бити. У вези с тим интересантнији је однос домаћих, локалних Турака и оних „правих“ Турака из дубине царевине, а посебно из престонице. Може изгледати чудно, али више примјера свакодневне конкретне мржње и неподношљивости срећемо унутар турског свијета, између страних и локалних Турака него између Турака и хришћана.

Али није паши као престоничком човјеку било стало ни до тога да штити хришћанску рају, ни да хлади усијане, непослушне провинцијске босанске главе, а није му било најважније ни то да у војном походу који предводи све мора да буде добро припремљено како би тај поход стварно и успио. Узрок његовом расположењу и понашању је изван политике и идеологије – његови поступци мотивисани су личним разлозима – осјећањем да је неправедно измјештен из свога свијета гдје је све под једну мјеру, у свијет гдје је све грубо, нестилизовано и поремећено. Тај други свијет је, наравно, Босна. Отуд све оно презриво и грубо што осјећа и говори о том босанском свијету који га чини потиштеним и немоћним, није свијест о другом условљена идеолошким ставом, било према хришћанској раји било према локалном муслиманском свијету него једно посебно аутономно и аутентично људско стање и расположење које све то надилази. Управо то његово стање и расположење, а не нешто што га легитимише као представника турске власти, пресудно опредјељује и условљава начин умјетничке организације ове приче и њених значења.

Пашина свијест о босанском свијету као другом и другачијем условљена је његовим поријеклом односно чињеницом да потиче из једног

⁵ Непослушност босанског беговата Порти током 19. вијека позната је историјска чињеница и има јасне узроке и уочљиве последице о чему у Андрићевим дјелима има много трагова.

сасвим другог свијета: рођен је Цариграду, постигао је завидну каријеру дворског човјека, а своје именовање за босанског валију схватао је као супарничку интригу коју ваља отрпити и дочекати да се врати на свој стари положај. У таквим околностима његово стање депресије прераста у надраженост, очајање и презир према свему што је друго и другачије. А то друго није његов идеолошки и војни противник, него нешто што нарушава његову унутрашњу људску равнотежу и ремети његову брижљиво успостављену хармонију са животом и свијетом: „У таквим часовима паша није скривао своју одвратност према Босни и Босанцима. [...] Он је презирао те Босанце, муслимане, неуке, сурове, невјероватно ограничене људе, што тако свечано и с толико важности говоре своје глупости. Презирао је Србе, чупаву, мрку, фанатизовану рају, што се тако безумно боре против старих и великих институција и слијепу срћу у смрт, губећи за пуне снове и лагарије ‘лијепо животи’, како га је називао. Презирао је понизне Јевреје, брадате попове и лукаве фратре, као свијет без части и достојанства“.⁶ Овај импресивни имаголошки снимак босанског свијета као фотошопом је очишћен од сваке идеологије: његова живописност у потпуности је усредсређена на функцију умјетничке организације приповијетке – томе свијету приписују се неумјерене, неуљужене и агресивне особине зато да би уочљивије могло засјати супротно, високостилизовано лице пашиног личног, интимног свијета.

„Најгоре“ су у овој слици прошли пашини локални истовјерници Муслимани, а примјетљиво је да су разлози за презир према Србима нешто другачији: „фанатизована“ раја очито је опсједнута неком идејом за коју се безумно бори слијепу срљајући у смрт. Са становишта пашиног животног начела о хармонији свијета ту идеју су, видјели смо, чинили неки пусти снови и лагарије усмјерене на рушење старих и великих институција. Нису овдје српске идеје борбе за ослобођење од туђинске власти случајно тако ублажене и пацифизоване – као пусти снови и лагарије, нити је груба и тешка борба против турске власти без разлога

⁶ Ово мјесто у причи тумачи се на различите начине. У најсвјежијем раду о овој причи уочавамо став да се ликом Али-паше „отвара једно занимљиво поглавље у Андрићевом књижевном делу, а то је негативно виђење Босне и њених људи“, те да је такав став према Босни и њеним људима „из пишчеве приповедачке позиције“ био уочљив и касније (Драгомир Костић, *Кад се паша инајти, или девојка и звер*), Свеске Задужбине Иве Андрића, Београд: Задужбина Иве Андрића, 34/2017, стр. 298. и 299). Чини се, ипак, да је Андрићева приповедачка позиција трајно отворена и варљива, па и у овој приповијести. Своје схватање свијета Андрићеве ликови веома ријетко исказују управним говором, а Андрић као свезнајући приповедач упадљиво се држи по страни и повучено, иако на први поглед изгледа да није тако. Међутим, и кад се чини да он као писац „објективно“ представља животне ставове својих ликова он у ствари говори из њих самих. Његова приповедачка позиција смјештана је изнутра у самим ликовима, одакле писац као тобож неутрални приповедач непримјетно говори у њихово име реализујући њихову слику свијета тако да читалац то и не примјећује.

уздигнута на пиједестал устајања против старих и великих институција. Тиме је писац заправо у „турској“ свијести свога јунака веома вјешто извршио дезидеологизацију мотива који покрећу и одржавају ту „фанатичну“ рају, и са њене конкретне, свакодневне крваве борбе против Турака те мотиве премјестио на виши, апстрактни и универзални план равнотеже живота и свијета. Пашин поглед на свијет не заснива се на значењима и идеологији турске власти раширене на два континента, одакле је доспјела и у буџак звани Босна. То што он помиње старе и велике институције не значи идеализацију турске државе, управе и уопште турске цивилизације која чини свијет у коме он живи. Његов свијет је нешто сасвим друго: уравнотежен и неометан начин уживања у животу усмјерен на животне радости неоптерећене било каквим сувишностима и разлозима изнад тога. Његов противник зато нису они који се фанатично боре против турске власти, него они који су устали против општих, узвишених, заштићених и недодирљивих вриједности: старе и велике институције нису његов еуфемизам за турску царевину и њено устројство, него нешто стално и вјечно чиме је заштићен његов лични „лијепо живот“.

На први поглед чини се да је као припадник високог друштва једне велике империје овај босански валија производ истрошености, декаденције и пропадања моћи тога друштва, што се са турском царевином тада, када је дисала само једном трећином плућа, заиста и дешавало, и да компензацију за некадашњу моћ налази у животном комформизму и хедонизму. Али и комформизам и хедонизам су једна врста претјеривања, а то је управо оно што је паши било страшно и што га је нервирало. Поклоници тумачења Андрића у кључу приче о Босни као тамном вилајету у којој царује мржња завађених народа, редукционизмом ће и овдје наћи потврду за своја становишта у томе што је он „мрзио сву ту земљу, мрачну и горовиту, с растрганим пејсажом и лудом климом, као и њене становнике, вјечно немирне и завађене“. Али треба имати на уму да њему све то није било неподношљиво из неких идеолошких разлога, нити због декадентних и снобовских склоности, него с разлога што „му је било одвратно све што је гласно, оштро и неумјерено“. Мјера је, дакле, била оно на чему је паша заснивао свој лични интимни однос према свијету, и то мјера схваћена као естетски, а не као идеолошки или моралистички принцип. Паша није ни идеолог ни епикурејац – његов доживљај свијета је првенствено естетски и до неспоразума долази када се то његово унутрашње начело схватања свијета угрожава нечим извана: „Волио је миран рад у колотечини и умјерене сласти и уживања, која је обожавао. Покаткад би сву ноћ сањао море, пуно бјелих једара, а сутра би онда двоструко мрзио плећате и бркате Бошњаке око себе и силовите линије планина изнад Травника, које су му затварале видик“. Слика Босне ту, очито, има поетичку функцију – да се помоћу ње контрастирањем што

потпуније и рељефније истакне пашин естетски принцип организације свијета. (То је, као што се зна, једна од централних преокупација Иве Андрића).

Могло би се, чак, рећи да је Андрић на примјеру овог свога јунака, али и на примјеру многих других њему сличних ликова из приповједака и романа, изградио неку врсту поетике турског свијета. То је слика једног свијета са зрелим думетима сопствене цивилизације у којој су садржана сва плодотворна искуства људске егзистенције, која се с лакоћом оплођују и са високорангираним класичним, али и са модерним негативистичким филозофијама западноевропске културе и цивилизације. (Ово друго је Андрић изврсно показао у другом дијелу приповијетке кроз лик Мула Мустафе и његовог психотичног посртања и батргања између страсти и злочина).

3.

Андрић је овдје, напросто, као и у другим дијелима, модерне духовне преокупације и хуманистичке поруке своје епохе укалемио на тај турски свијет који живи неком сопственом поетичком формом и хармонијом свјесно и циљно аплицираном на дехармонизовану и дехуманизирану умјетничку слику Босне. У причи „Мост на Жепи“ (1925) то је сажето у резигнираном размишљању великог везира Јусуфа о својој задужбини, мосту на Жепи, у којој је садржана и његова људска судбина измјерена хировима узлета и пада, успјеха и пораза: „Мислио је на странца неимара који је умро, и на сиротињу која ће јести његову зараду. Мислио је на далеку брдовиту и мрачну земљу Босну (одувек му је у помисли на Босну било нечег мрачног!), коју ни сама светлост ислама није могла него само делимично да обасја, и у којој је живот, без икакве више уљуђености и питомости, сиромашан, штур, опор. И колико таквих покрајина има на овом божијем свету? Колико дивљих река без моста и газа? Колико места без питке воде, и џамија без украса и лепоте?“

У овако исказаној хармонији устројства турског свијета гдје је битнија мјера и равнотежа обликовања људских поступака него идеја која се у њима садржи, прави значај добија само оно што нарушава ту мјеру и равнотежу. Потврду за то посебно налазимо у причи „Аникина времена“. Један епизодан лик из те приче, мутевелија Мула Мехмед, „човјек мудар и књижеван који је поживио 101 годину“, међу давним догађајима који су се десили у вријеме Аникиног љубавног терора у касабима записао је и „вест о једном хришћанском генералу по имену Бунапарти, који је прешао у Мисир у безумној намери да ратује са султаном“. Већ и по особинама овог летописца уочљиво је да он живи у савршеној равнотежи са собом и са својим свијетом која има неку сопствену унутрашњу

и самој себи довољну архитектуру на основу које добија готово естетска значења. Он је, наравно, дио једног, турског свијета у коме је хијерархија на чијем је врху султан, већ изгубила вредносну идеолошку подлогу и претворила се у хармонију тога свијета која функционише сама за себе. Било какав догађај који се дотиче султана не ремети постојећу идејну хијерархију моћи, него естетизирану хармонију тога свијета.

Хијерархија тога свијета заснована на унапријед познатим идејама која би се евентуално и могла мијењати, овдје је претворена у хармонију изграђену на естетским начелима која се не може реметити. Безумна намјера неког хришћанског генерала да ратује против султана безумна је због тога што покушава да наруши ту хармонију која се не може нарушити, а не зато што је султан на сваки начин па и војно толико моћан да не постоји други владар који би му се могао супротставити. У томе је та поетика турског свијета. Уочићемо је и неколико страница даље гдје мутевелија Мула Мехмед извјештава „да се у београдском пашалуку побунила раја и да, предвођена злим људима, чини непромишљена дела“. И овдје је, као и у причи „За логоровања“ драматична побуна раје у Србији дезидеологизирана и приказује се као мали поремећај – набор или таласић у бекрајном и моћном изнутра хомогенизованом мору турског милета. Тај ситни испад из хармонизиране структуре тога свијета у складу с тим неважан је већ и тиме што је предвођен уопштеним „злим људима“, а не неким опасним политичким противницима и невјерницима под оружјем. На исти начин ни оно што су у крваво вођеној борби за ослобођење чинили устаници, није ништа друго него нека идеолошки сасвим неутрална „непромишљена дела“, за која ми као читаоци ове приче добро знамо да су итекако била промишљена.

Из те хармонизације и естетизације турског свијета израста у Андрићевом дјелу један посебан тип господственог човјека са наглашеним животним апетитом без идеолошког предзнака који животне радости конзумира са самоконтролом, уздржаношћу и достојанством. Такав је у приповијести „Аникина времена“ вишеградски кајмакам Алибег који је од мајке, Соколовићке „наследио велику и господску равнодушност за све ствари, нарочито за рачун и стицање“ и који је уживајући у животу с годинама „све више пио, али увек са мером и укусом“. Све је у њему и око њега било помирено и уравнотежено: „Са свим знацима човека господског соја, ћутљив и насмејан, старео је полагано и живео на задовољство себи и другима“. Успјешну метафору склада по узору поетике турског свијета представља изненада откривена женска љепота која је засјенила и на кољена бачила читаву касабу, и која овдје није без разлога упоређена са богатом царевином: „Цело то велико складно тело, свечано у свом миру, споро у покретима као да је замишљено само о себи, без жеље и потребе да се равна према другима, као богата царевина: довољ-

но само себи, нема шта да скрива и нема потребе да му шта показује, живи у ћутању и презире туђу потребу за говором“.

Овакво устројство турског свијета Андрић је пажљиво усклађивао са начелом мотивисања људских поступака и ситуација по трајним и провјереним законитостима умјетничког чина, а не по мјерилима варљивих идеолошких образаца и тзв. историјске „истине“ која из њих проистиче. У тумачењу овог писца у чијем дјелу се често суочавају различити свјетови веома је битно да почетна свијест о другоме која се првенствено зачиње на идеолошком плану, у даљем поступку не слиједи логику идеологије него се пресвлади у сасвим ново, поетичко рухо и разлику између свјетова, култура и цивилизација артикулише првенствено на унутрашњем поетички организованом плану, гдје се оне уочавају дубље, многозначније и увјерљивије.

4.

Ево и неких других примјера. Направимо један покус и покушајмо да причу „Мара Милосница“ објаснимо „идеолошки“. Пред нама се прво указује лик једног турског моћника, војног команданта, декадента и сладострасника који своје настрано право на уживања заснива на вјерској и класној супериорности освајачког турског свијета над нижим, покореним хришћанским свијетом који практично и постоји само да би у свим, па и најнижим поривима и сластима, задовољавао захтјеве и потребе Турака. Докле они иду у тој својој осиноности у овој причи видимо на трагичној судбини малољетне патријархалне дјевојке католичке вјере коју је он користећи своју моћ и положај истргао из породице, живио с њом у љубавној вези док му је то одговарало и када је морао да иде из Босне оставио је саму и немоћну да се гуши у своме стиду, срамоти, гријеху, кривици и презиру од свога хришћанског свијета. Иза тога би могао да слиједи и закључак: ова прича је умјетнички увјерљиво свједочанство о „тешком животу нашег народа“ у вријеме петовјековног турског ропства!

Али у другачијем, свакако исправнијем тумачењу те идеолошке квалификације Вели-пашиних карактерних људских особина и положаја Маре милоснице показују се сасвим непоузданим да би могле да издрже терет сложених и узбудљивих значења ове приче. Право да посегне за младом, лијепом и немоћном хришћанком на основу статуса који је имао као турски силник и господар поробљене, немоћне раје, колико год испуњава критеријуме тзв. „историјске истине“, оvdје се заснива на сасвим другачијим, индивидуалним људским особинама: Велалудин-паша који је пред аустријску окупацију дошао за команданта цијеле војске у Босни није ни био Турчин него Черкез. За њим се вукао лош траг са службовања у забаченим гарнизонима по варошима на Кавказу уз руску

границу, причало се да је руски пријатељ, да једе крметину, пије вино и оргија са енглеским вицеkonzулом. Како је добро говорио руски, лакше је овладао и локалним језиком домаћих Турака, али то га с њима није зближило – попут оног паше из приче „За логоровања“ и он је „почео све више да их презире због њиховог бесмисленог турковања, ограничености и празне говорљивости“. Није се бринуо ни за шта на свијету „осим за своје војнике и своје коње: био је немилосрдан и безобзиран, и узимао, кад је војсци требало, једнако турско као и хришћанско“ и глобио сарајевске Јевреје кад год је могао.

Иако, као што видимо, готово ни по чему није „прави“ Турчин, Вели-паша је, ипак, иманентно узоран тип османског свијета који се као такав у причи не реализује идеолошким разлозима и мотивима тога свијета, него технологијом поетичког обликовања односа према животи и свијету.⁷ Начин како је дошао до дјевојке која му је запала за око сасвим лако се остварује у складу са већ постојећим, тако обликованим структурним устројством његовог свијета у коме се жена третира као задобијени благотворни, лако и без посљедица промјенљиви објекат уживања.

Није он за том дјевојком посегнуо зато што је био „немилосрдан и безобзиран“, што је једна од његових карактерних особина, него из дубљих личних разлога садржаних у структурној организацији његовог свијета: „Паша је оживио. Првих дана се бавио само њом. Била му је пријатна и мисао да и сад, као некад, може по једној испруженој руци да позна врсту жене и њену праву вриједност. Да ју је довео прије не би ваљало, а три-четири мјесеца доцније, чини му се, већ би прецвала. Ово јој је право вријеме“. У систему тога свијета по начелу поетичке технологије остварен је и начин како је паша дошао до те дјевојке: послјије наредбе да му је доведу јавили су му „да ће ствар моћи уредити“, што значи да је и поред све моћи засноване на његовом положају, постојала могућност да се ствар можда и неће моћи уредити. А ствар се могла уредити првенствено зато што је тај случајни бисер женске љепоте засијао изгубљен и затурен на запуштеном ђубришту социјалне и људске периферије, гдје ником није ни припадао нити нешто значајно: ова дјевојка није имала „никог до оца“, а мајка јој је била „чувена Јелка, звана Хафизадићка, јер ју је стари Мустај-бег Хафизадић држао неколико година код себе“ па је онда удао за тога мирног и слабоумног човјека и отворио му пекарницу у којој ју је паша једним крајичком ока и запазио. Она је већ и тим својим породичним поријеклом са људске и друштвене

⁷ О односу поетике и технологије видјети у моме тексту *Поетика и идеологија*, Границе идеолошког и естетског у књижевности и језику, Бања Лука: Филозофски факултет, 2011, стр. 100–110.

маргине била предодређена да постане дио свијета у коме се жена узима као предмет за уживање, а исто тако и оставља, ваљда као и њена мајка. У томе партиципира и Вели-пашино схватање свијета које се иманентно остварује у хоризонту космогоније ислама, али потпуно изван моралних или идеолошких апликација на супротни хришћански свијет коме Мара милосница припада: он је не турчи и не покрива, што би се могло очекивати – сам пресеће њену потребу и подстиче је да оде у цркву строго пријетећи фра Грги да јој не смије ускратити потребу за молитвом: „А што ти оно моје чељаде не пушташ да с миром долази у вашу богомољу и моли Бога по свом закону“.

Све што се односи на Вели-пашу у овој причи има поетичку функцију и сврху да се убједљивије мотивише и умјетнички оправда и објасни поријекло срамоте, стида и гријеха које осјећа Мара милосница. Јер то је заправо окосница основног значења ове приче, а лик паше има задатак само да изазове и до највише мјере уздигне есхатологију њеног гријеха. Зато је ово прича о гријеху и кривици а не прича о надмености једног турског силника који своје ниске страсти задовољава на невиној кршћанској дјевојци. Он је, као што смо видјели, и пред другима именује као „моје чељаде“, а у односу између њих има и ријеч о „прикривеној и никад неизреченој узајамности, која се све више развијала између њих“. Да је Вели-паша турски силник коме је задовољење страсти на тек задјевојченој чедној, лијепој кршћанки у причи замишљен као показатељ суровог и бездушног турског владања над поробљеном хришћанском рајом, које бисмо лако оснажили и призивом историјске истине, лик Маре милоснице био би заснован на феномену пожељне унапријед препознатљиве патетичне жртве за хришћанску вјеру, а не на феномену универзалног метафизичког људског гријеха којим се у коријену унижава и сатире немоћно људско биће. Управо у томе је разлика између могућег једнозначног идеолошког тумачења ове приче и њеног слојевитог, поетичког разумијевања. У првом тумачењу Мара милосница је објекат, тј. жртва којој је, да би се као кршћанка спасила од Турчина, довољно само да трпи за унапријед обећану награду вјечног живота гдје би јој сви грехови били опроштени. У таквом тумачењу њен страдалачки лик би био мјера осиноности једног сладострасника, представника турске власти над хришћанском рајом. У другом, поетичком тумачењу она је трагично људско биће које гори у вјечној ватри срамоте, стида и гријеха у коме као субјект на неки начин и сама учествује и из кога спаса нема нити може бити ни на небу ни на земљи. Лик Вели-паше кога, као што смо видјели, његове људске и карактерне особине у приповијести не легитимишу као типичног, „правог“ Турчина и „заступника“ турске власти над хришћанском рајом, писац је обликовао тако да изазове, оправда и учини умјетнички могућом ватру њеног пакла у коме сагоријева као људско биће.

Универзално питање гријеха и кривице којим се писац бави у овој приповијести, сагледавано у кључу турских зулума над немоћном рајом дезидеологизовано је и на тај начин што је питање кривице за гријех инверзивно пренесено са онога ко га је изазвао на онога ко гријех и кривицу осјећа и трпи: људске, личне особине, карактер и поступци Вели-паше нису условљени идеологијом његовог, турског свијета, а пламен гријеха и кривице у коме сагоријева људско биће Маре милоснице у ствари се запалио искром њене репресивне кршћанске католичке свијести у оквиру које је незамислив овакав гријех, а поготово гријех са човјеком друге вјере: „Турчин. У тами би мисао која ју је мучила узимала облик вјечне казне и паклених мука, а не земног срама и пропасти, као дању“. Ово није само прича о гријеху и кривици, него и прича о страдању људског бића под репресијом идеологије, при чему Мара милосница, ваљда је сада јасно, не страда због репресивности туђинске, турске, него од сопствене кршћанске идеологије. Уосталом, ни фра Грга, као високи католички угледник, и у причи и фактички у тадашњем Сарајеву, бацајући проклетство на ту сиромашну дјевојку са социјалне, породичне и људске периферије, велики гријех у коме се затекла сматра првенствено њеним гријехом и њој пријети: „Знаш ли ти шта си ти сада у очима божијим и у очима кршћанског свијета? Ђубре, ђубре, пуно смрада и црва!“

Сладострашће с којим у име те идеологије насрће на то јадно и немоћно чељаде коначно га до дна уништавајући и на силу угуравајући кроз врата пакла, изузетно је потресно свједочанство идеолошке егзекуције над људским бићем, свједочанство каквим, као што је познато, не оскудијева велико Андрићево дјело, ма која врста идеологије или власти била у питању.

5.

На који начин унутрашње обликовање турског свијета, слично умјетничким начелима организације књижевног текста, надвладава идеолошко мотивисање људских стања и поступака у томе свијету, на узбудљив начин свједочи до сада мало позната Андрићева кратка прича „Мрак над Сарајевом“ из 1931. године.⁸ Унутрашњу усклађеност, мир и равнотежу тога свијета главни лик приче, доктор Галанти, именује појмом *турски ѝринциј*. Према томе принципу снага Турака „почива у њиховом односу према видљивом свету“, јер они „од постанка осећају потпуно једно са видљивим светом и не желе ништа ни да му одузму

⁸ Од првог објављивања у божићној *Полиџици* 1931. године није унесена ни у један избор Андрићевих дјела све до *Сабраних дела у 20 књига* 2011. и избора приповједака под насловом *Приче из Сарајева* из исте године. Истина, 1932. године под насловом *Dunkelheit über die Stadt (Тама над градом)* у преводу на њемачки Игнаца Олшевског објављена је у листу Prager Presse.

ни да му додају“. Отуд „њихов мир и њихова равнотежа“ подсјећају „на чудесну равнотежу анималног света“. Зато је „бесмислено и узалудно борити се против њих, јер турски систем, непоколебљив, постоји као што постоји свет, живи с њим и дотрајава с њим, али не боји се тога, не познаје немира, не признаје пораза, не лута не каје се, не прашта, иде право ка циљу, а циљ му је прост и јасан: овај свет, васколик и онакав какв је“. Доктор Галанти био је у служби богатог и лукавог Османпаше у Сарајеву за кога је обављао сваковрсне послове уредно и прилежно „како може да ради само странац“. Тако је и могао да уочи неизмјенљиви и вјечни принцип унутрашње организације његовог свијета који је вјечан и неизмјенљив зато што се не заснива на ипак промјенљивим објективним, спољним знаковима државне и војне турске империјалне моћи него на нечему сасвим другом: „Лекар је добро увиђао да у суштини нису у питању државне границе, војничке победе и политичка моћ. И побеђени, проклетшени и осиромашени Турци ће увек бити господари овога света, не због своје моћи него због свога односа према њему“.

Да је Галантијев „турски принцип“ првенствено заснован на некој врсти поетичких, а не идеолошких претпоставки успостављања равнотеже између човјека и свијета, свједочи и поменуто поређење тога принципа са вјечном равнотежом анималног свијета. Код тога поређења треба мало застати, јер се у њему крије и опасна могућност идеологизираних тумачења ове метафоре према коме би кључна особина османског свијета, у виђењу овог странца на служби у Босни, могла бити његова анималност.⁹ Из тога би могло произаћи тумачење да се турски свијет овдје упроштено сагледава као нижи свијет лишен виших, духовних, филозофских, моралних, културних и других универзалних цивилизацијских вриједности и достигнућа, сав предан чулним уживањима и сваковрсним дегенеративним изопачењима која се везују за представу о Босни као тамном вилајету. На такво тумачење могла би нас навести и нека упечатљива мјеста у причи на којима доктора Галантија затичемо у очају и дубокој депресији чије је извориште управо у садржају и значењу оног што је називао турским принципом коме служи. При томе посебно треба имати на уму да су његове узнемирујуће мисли формално подстакнуте актуелним побунама раје против турске власти. Све у свему „додир с Турцима био је за лекара један терет на који се навикао с временом као на неминовно зло, али додир с рајом био је за њега право мучење“. Зато се у њему кад год је морао да се сусретне са представницима раје, јављало „неко јетко сажалење које се због своје немоћи одмах претварало у

⁹ „У турском принципу, у тој супстанционалној анималности, у заносу без крила, овај у себи *разайетти* доктор, осјећао је пустош у одсуству сваке метафизике“ (Рајко Петров Ного, *Између истока и запада: Андрићеве тачке сусрета, Зайиши и найиши. По (не)сијурном сећању и йоузданом чийању*, Београд: Београдска књига, 2011, стр. 13.

очај, у жељу да се бежи из ове земље, ма куда и што пре“. У могућу „анималну“ слику о турском свијету уклапа се и оно мјесто из приче гдје се каже како је Галанти као лекар и повјереник Османпаше, био дубоко „завирио у њихове најинтимније односе, сагледао им наличје, указао цену којом плаћају своје владање светом. Оком хришћанина он је видео пакао чулног живота, чамотињу и јад тела, ужас, неред и безвлашће телесних потреба и прохтева. Познао је њихове тајне ране, њихове страхове, њихове срцбе напрасне и убилачке без наде и молитве, њихове љубави опојне али горке и наопаке, материнства без права и достојанства, очинства без среће и нежности, заносе без крила“.

Међутим, у тумачењу ове приче битно је још једном поновити да је и оно што је Галанти описао као турски принцип и оно што је изблиза видео као скривено наличје тога принципа, виђено очима хришћанина, странца који служи једног високог турског достојанственика у Босни. При томе је уочљиво да ово друго што се налази у наличју представља цијену односно негативну страну османског схватања свијета и да као такво изгледа „плитко и површно“: све што су Турци градили изгледало му је као „прегршт прашине коју ветар случајно снесе на једно место“, као нешто „без корена и темеља, што ће опет неки случајни ветар омести и разнети“, као нешто „што је настало случајно, мимо закона и против смисла живота“.

На први поглед може се чинити да се овдје кроз лик доктора Галантија драматично и изузетно сугестивно суочавају два сасвим супротна свијета, турски и хришћански, с ненаметљивим и умјетнички оправданим циљем да се иманентно укаже на људско лице тих свјетова. Који би од њих ту могао боље да прође није тешко закључити. Таквим тумачењем приче које би објективно водило дисквалификацији турског свијета, међутим, остало би потпуно неосвијетљено оно најбитније у њој: зашто је доктор Галанти толико утучен и разапет својим спознајама о турском принципу да би из Босне гдје га је идентификовао, желио да бјежи било куда и што прије. Јер, у првом плану приче је ипак то његово стање и распложење. Ради ли се и у овом случају о стереотипној слици Босне као тамног вилајета за што би се, редукцијом, у причи и могло наћи неких примјера? Или је у питању нешто сасвим друго, условљено искључиво разлозима умјетничке организације приче? Одговор на ово наше питање налазимо у једном судбинском питању самога доктора Галантија: како је могуће да би неко могао, „знајући све то, служити том принципу који је не само зао и штетан него и несигуран, слаб, од данас до сутра“. И тај одговор је поразан: тај неко то је он сâм: „Слуга и бранилац тога поретка који је осуђен да се распине као тежак и ружан сан, а док траје, постоји само као срамота себи и другима“. Баш у тај поредак „узидао је он без потребе и вољно“ своју младост. „Закопао се у османлијско сметлиште

које ће први ветар разнети, и што више увиђа његову одвратност све се више затрпава у њега. Упрегнуо се несвесно, служећи свесно“. *Срамојта себи и друјима, османлијско сметлиште, његова одвратност* – то су тешке ријечи о турском свијету и оне би идеологизираној рецепцији Андрића добро могле послужити да би се показао Андрићев наводни негативан однос према исламу и Муслиманима.

Такав опис турског свијета ипак из подсвијести активира „историјску истину“ о њему и непримјетно намеће немогуће и непостојеће питање: да ли је тај свијет стварно био или није био такав? Наравно да није ни био, нити је могао бити, јер је настао као плод маште у Андрићевој умјетничкој радионици. А измаштан је у том облику зато да би грижа савјести главног јунака што служи таквом, одвратном свијету, могла бити умјетнички оправдана и увјерљива. Као што ни „Мара милосница“ није прича о осионости и декаденцији једног турског великодостојника, него прича о гријеху и кривици, тако ни ова кратка приповијетка није прича о мраку и изопаченостима Османлија аплицирана на Босну, него универзална прича о драми савјести као једној од најучљивијих преокупација западног хришћанског свијета, посебно актуелна у вријеме духовног посрнућа и разочарења младих генерација по завршетку Великог рата. Овдје је она само измјештена у доба турске владавине. Уосталом, та тема је Андрићу, као матошевском припаднику младе хрватске књижевне генерације пред Први свјетски рат, била итекако позната из култне модернистичке Матошеве приче „Миш“,¹⁰ у којој савјест у виду миша доводи до лудила јунака приче који је изневјерио и напустио обљубљену дјевојку. Служење доктора Галантија дијаболичном османском свијету је класични хришћански гријех служења ђаволу, онај исти гријех који је осјећала и Мара милосница, гријех који су и једно и друго, што није без значаја, посебно доживљавали у мучним бесаним ноћима. Мјера тога гријеха за Мару милосницу је фра Гргина клетва да је она у очима кршћанског свијета ђубре пуно смрада и црва, а тежина Галантијевог гријеха мјери се његовом свијешћу да је запао у „османлијско сметлиште“ које га утолико „више затрпава“ уколико он јасније увиђа „његову одвратност“.

Галантијева помисао да сунце „које залази за Сарајевом изгледа да је последње и да се гаси над човечанством за увек“ која му је „нагризала вољу за животом, и, помало, и живот сам“, најдубљи је израз његове узнемирене савјести, а не израз суморног предвечерњег расположења изазваног неизгледношћу побуне хришћанске раје над турским освајачима, како би се на први поглед могло учинити. Он је ту, уосталом, само један странац, странац „који стварно није везан за средину у којој живи“

¹⁰ Прича је објављена у првом броју мостарске *Зоре* за 1899. годину, а потом и у збирци *Иверје* исте године у познатој *Малој Библиотеци* Пахера и Кисића.

и који зато сукоб Турака и хришћана не сагледава у складу са његовом устаљеном локалном историјском и идеолошком матрицом него из угла супериорног, цивилизованог западног хришћанског човјека коме су установичке вође и прваци изгледали „као робијаши који се, да би заварали време и сопствену беду, играју војвода и кнежева“, на исти начин на који „књижевни“ Мула Мехмед из „Аникиних времена“ записује догађај у коме побуњена раја у београдском пашалуку „предвођена злим људима, чини непромишљена дела“.

И ово је, као и оно о чему је раније било ријечи, само један од примјера како је Андрић поетичким путем надвлађавао сва историјска, идеолошка и морална значења и тумачења догађаја из прошлости Босне којима се бавио. То, истовремено, указује на аутентичну Андрићеву слику Босне коју није тешко разлучити од идеологизираних визија Босне као тамног вилајета која му се приписује у једном дијелу рецепције његовог дјела, било да се та визија тумачи као његов негативан однос према исламу и Муслиманима, било да се узима здраво за готово као „историјска истина“ о погубности османске власти у Босни.

Staniša Tutnjević

ANDRIĆ'S BOSNIA – THE UNDERSTANDING OF OTHER IN BETWEEN OF POETICS AND IDEOLOGY

S u m m a r y

Andrić's depiction of Bosnia is not just Andrić's. It has been developed through the creative effort of many generations of storytellers from Bosnia, joined from time to time by the authors from other literary milieus. That depiction of Bosnia is "multicultural", both in its contents and considering which authors participated in its creation. In its contents, a Muslim world is in its epicenter, on its own and within itself, but also in its relation to other worlds. Serbian, Muslim, Croatian, and Jewish writers all participated in creation of this picture of Bosnia. However, there is a dominance of Serbian writers, and for that reason, such representation of Bosnia has been traditionally viewed as part of the Serbian literary heritage. Mr. Tutnjević's text points out the stereotypical view of Andrić's Bosnia as a dark chasm, a stereotype that doesn't really have any bases in literary interpretation of Andrić's work. That stereotype emerged as one of the ideological interpretations of this author, an interpretation that analyzes his work from a viewpoint of historical accuracy of events he was describing. The text demonstrates, through concrete examples from Andrić's stories, this unjustified conversion of poetics into ideology,

which is prevalent in one school of interpreting Andrić's works. The author shows how Andrić in fact de-ideologized historical events and situations he described, through his literary poetics.